

Павленко Сергій Олексійович
кандидат юридичних наук,
провідний науковий співробітник відділу
організації науково-дослідницької роботи
Національна академія внутрішніх справ

Павленко Сергей Алексеевич
кандидат юридических наук,
ведущий научный сотрудник отдела
организации научно-исследовательской работы
Национальная академия внутренних дел

Pavlenko Sergey
Candidate of Law,
Leading Researcher of the Department of
Organization of Scientific Research Work
National Academy of Internal Affairs

DOI: 10.25313/2520-2308-2018-5-4020

**ТАКТИКА ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ОРГАНАМИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ:
ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД**

**ТАКТИКА ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ТОРГОВЛЕ ЛЮДЬМИ ОРГАНАМИ
НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИЦИИ УКРАИНЫ:
ОТЕЧЕСТВЕННЫЙ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ**

**TACTICS OF COUNTERACTION OF HUMAN TRADE BODIES
OF THE NATIONAL POLITICS OF UKRAINE:
DOMESTIC AND FOREIGN EXPERIENCE**

Анотація. Стаття присвячена проблемним питанням тактики виявлення, припинення, розкриття й розслідування торгівлі людьми оперативними та слідчими підрозділами Національної поліції України. Проаналізовано поняття, форми і види торгівлі людьми. Визначені найбільш поширені форми вчинення торгівлі людьми щодо громадян України: 1) з метою сексуальної експлуатації; 2) з метою трудової експлуатації. За результатами анкетування встановлено, що пошук інформації відносно торгівлі людьми слід здійснювати у сферах діяльності туристичних фірм (56 %); агентств з працевлаштування за кордоном (57 %); шлюбних агентств (53 %); модельних агенцій та шкіл краси (51 %); організацій, що надають так звані «ескорт-послуги» (53 %); новітніх релігійних організацій (сект) (82 %); комерційних об'єднань, що здійснюють діяльність у сфері індустрії розваг (нічні клуби, стриптиз-клуби, готелі, масажні салони, бані та сауни) (83 %). Розглянуто головні тактичні прийоми оперативного (ініціативного) пошуку виявлення фактів торгівлі людьми з метою сексуальної та трудової експлуатації.

Аргументовано, що ефективна протидія, зокрема виявлення, злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, потребує належної взаємодії підрозділів БЗПТЛ НП з іншими оперативними підрозділами поліції, правоохоронними органами та громадськими організаціями. Зокрема, наголошується, що для своєчасного виявлення та ефективного розслідування злочинів, пов'язаних, з торгівлі людьми необхідно залучати кваліфікованих працівників підрозділів захисту економіки, що, своєю чергою, сприятиме виявленню схем легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом від торгівлі людьми. Також важливо під час пошуку інформації (ознак) торгівлі людьми підрозділам БЗПТЛ НП здійснювати

обмін інформацією з підрозділами протидії наркозлочинності, оскільки наркотичні засоби в сучасних умовах є одним із визначальних способів контролю над жертвами торгівлі людьми. Не менш важливою під час виявлення інформації (ознак) торгівлі людьми є взаємодія підрозділів БЗПТЛ з підрозділами протидії кіберзлочинам та підрозділами боротьби з організованою злочинністю в складі Департаменту карного розшуку, оскільки вербування організованими злочинними угрупованнями жертв торгівлі людьми у 90 % випадків здійснюється через соціальні Інтернет-мережі.

Зроблено висновок, що ефективна протидія торгівлі людьми органами Національної поліції можлива лише за набуття працівниками слідчих та оперативних підрозділів відповідних теоретичних знань та практичних навичок щодо тактичних особливостей виявлення, документування та розслідування таких злочинів.

Ключові слова: торгівля людьми, експлуатація, сексуальна, трудова, оперативний, пошук.

Анотація. Стаття посвячена проблемним вопросам тактики выявления, пресечения, раскрытия и расследования торговли людьми оперативными и следственными подразделениями Национальной полиции Украины. Проанализированы понятия, формы и виды торговли людьми. Определены наиболее распространенные формы совершения торговли людьми в отношении граждан Украины: 1) с целью сексуальной эксплуатации; 2) с целью трудовой эксплуатации. По результатам анкетирования установлено, что поиск информации относительно торговли людьми следует осуществлять в сферах деятельности туристических фирм (56 %); агентств по трудоустройству за рубежом (57 %); брачных агентств (53 %); модельных агентств и школ красоты (51 %); организаций, предоставляющих так называемые «эскорт-услуги» (53 %); новейших религиозных организаций (сект) (82 %); коммерческих объединений, осуществляющих деятельность в сфере индустрии развлечений (ночные клубы, стриптиз-клубы, гостиницы, массажные салоны, бани и сауны) (83 %). Рассмотрены основные тактические приемы оперативного (инициативного) поиска выявления фактов торговли людьми с целью сексуальной и трудовой эксплуатации.

Аргументировано, что эффективное противодействие, в том числе выявление, преступлений, связанных с торговлей людьми, требует должного взаимодействия подразделений БЗПТЛ ЧП с другими оперативными подразделениями полиции, правоохранительными органами и общественными организациями. В частности, отмечается, что для своевременного выявления и эффективного расследования преступлений, связанных с торговлей людьми необходимо привлекать квалифицированных работников подразделений защиты экономики, что, в свою очередь, будет способствовать выявлению схем легализации (отмывания) доходов, полученных преступным путем от торговли людьми. Также важно при поиске информации (признаков) торговли людьми подразделениям БЗПТЛ ЧП осуществлять обмен информацией с подразделениями противодействия наркопреступности, поскольку наркотические средства в современных условиях является одним из основных способов контроля над жертвами торговли людьми. Не менее важной при обнаружении информации (признаков) торговли людьми является взаимодействие подразделений БЗПТЛ с подразделениями противодействия киберпреступности и подразделениями по борьбе с организованной преступностью в составе Департамента уголовного розыска, поскольку вербовки организованными преступными группировками жертв торговли людьми в 90 % случаев осуществляется через социальные Интернет-сети.

Сделан вывод, что эффективное противодействие торговли людьми органами Национальной полиции возможна только за приобретение работниками следственных и оперативных подразделений соответствующих теоретических знаний и практических навыков тактических особенностей выявления, документирования и расследования таких преступлений.

Ключевые слова: торговля людьми, эксплуатация, сексуальная, трудовая, оперативный, поиск.

Summary. The article is devoted to problematic tactics of detection, suppression, disclosure and investigation of human trafficking by the operational and investigative units of the National Police of Ukraine. Concepts, forms and types of human trafficking are analyzed. The most common forms of committing human trafficking against Ukrainian citizens are identified: 1) for the purpose of sexual exploitation; 2) for the purpose of labor exploitation. According to the results of the questionnaire, it is established that the search for information on human trafficking should be carried out in the spheres of activity of travel companies (56 %); agencies for employment abroad (57 %); marriage agencies (53 %); modeling agencies and beauty schools (51 %); organizations providing so-called «escort services» (53 %); the newest religious organizations (sects) (82 %); commercial associations operating in the entertainment industry (night clubs, strip clubs, hotels, massage parlors, baths and saunas) (83 %). The main tactical methods of operative (initiative) search for revealing the facts of human trafficking for the purpose of sexual and labor exploitation are considered.

It is argued that effective counteraction, including detection, of crimes related to human trafficking requires the proper interaction of the units of the BZPTL PE with other operational police units, law enforcement agencies and public organizations. In particular, it is noted that in order to identify and effectively investigate crimes related to human trafficking in a timely manner,

it is necessary to attract qualified employees of economic protection units, which in turn will help identify legalization (laundering) schemes for the proceeds of crime from trafficking in persons. It is also important in the search for information (signs) of trafficking in persons by units of BZPTL PE to exchange information with units for countering drug-related crime, since narcotic drugs are one of the main ways to control victims of human trafficking. No less important in the detection of information (signs) of trafficking in persons is the interaction of the BZPTL units with the anti-cybercrime counter-units and the units for combating organized crime within the Criminal Investigation Department, since recruitment by organized criminal groups of victims of trafficking in persons is carried out through social networks in 90 % of cases.

It is concluded that effective counteraction of human trafficking by the National Police is possible only for the acquisition by employees of investigative and operational units of the relevant theoretical knowledge and practical skills of tactical features of identifying, documenting and investigating such crimes.

Key words: human trafficking, exploitation, sexual, labor, operational, search.

Постановка проблеми. Національні ЗМІ активно поширюють інформацію про те, що Україна це «країна походження, транзиту й призначення для чоловіків, жінок та дітей, які зазнають примусової праці та сексуальної експлуатації». Кількість випадків торгівлі людьми та рабства в Україні неспинно збільшується [1]. Лише з січня до червня 2017 р. представництво Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні виявило 639 осіб, які постраждали від торгівлі людьми з метою трудової та сексуальної експлуатації, у 23 країнах, зокрема і в Україні, та надало їм допомогу. Цей показник на 30 % вищий порівняно з аналогічним періодом 2016 року [2].

Про динаміку вчинення злочинів, передбачених ст. 149 КК України, свідчить офіційна статистика. Так, за даними Генеральної прокуратури України, упродовж 2014 р. обліковано 118 кримінальних правопорушень, пов'язаних з торгівлею людьми (у 2015 р. 110). Проте 2016 р. було зареєстровано 144 випадки таких протиправних діянь, у 2017 р. — 340 (58 %). Водночас за п'ять місяців 2018 р. обліковано 156 фактів торгівлі людьми, що на 18,5 % більше, ніж за аналогічний період 2017 р. [3]. Утім офіційна статистика далеко не повною мірою відображає стан і динаміку розповсюдження злочинів цієї категорії через високий рівень їх латентності. Зрештою, статистичну інформацію, починаючи з 2014 р., наведено без урахування показників щодо тимчасово окупованої території АРК, м. Севастополя й частини Донецької та Луганської областей.

Тривожною залишається й ситуація з торгівлею дітьми. Адже, за даними Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ), у світі щороку близько 1 млн 200 тис. дітей потерпає від торгівлі людьми. Близько 2800 дітей щодня зазнають примушування до заняття проституцією. Як зазначено у Всесвітньому звіті про торгівлю людьми, кількість дітей, потерпілих від цього явища, становить майже 20 % від загальної кількості потерпілих. В Україні, за оцінками

Міжнародної організації праці, близько 350 тис. дітей потерпають від експлуатації праці й торгівлі ними [4]. Сферами їх подальшої експлуатації були: жебрацтво (27 %), надання сексуальних послуг для використання порнографічних зйомок (27 %), дитяча праця (17 %). Більшість дітей експлуатували на території України (70 %) та в Російській Федерації (27 %)[5; 6].

Не можна залишати поза увагою інформацію про випадки торгівлі людьми на окупованих територіях Сходу України. Зокрема, у щорічному звіті, оприлюдненому Державним департаментом США, йдеться про випадки викрадень жінок та дівчат із зони бойових дій з метою їх продажу в сексуальне чи трудове рабство [7].

Опитування респондентів засвідчує, що така ситуація спричинена, передусім, низьким рівнем життя (76 %); неконтрольованістю окремих ділянок кордону на Сході України (74 %); політичною, економічною та соціальною нестабільністю в Україні (64,5 %); корумпованими зв'язками організованої злочинності з органами законодавчої, виконавчої та судової влади, що сприяє лобюванню злочинних інтересів у злочинній діяльності та уникненню відповідальності за вчинення торгівлі людьми (69 %); іншими причинами (17,2 %).

До того ж, існують проблеми щодо своєчасного виявлення, розкриття й розслідування торгівлі людьми. Результати інтерв'ювання слідчих та оперативних працівників Національної поліції України дозволяють констатувати, що причин такої ситуації чимало, проте серед ключових: активна протидія правоохоронним органам під час виявлення та розслідування торгівлі людьми з боку представників організованої злочинності (що зазначило 68 % респондентів); слабка взаємодія правоохоронних органів зі спеціалізованими консультативними агентствами із захисту та допомоги жертвам торгівлі людьми — міжнародними та неурядовими організаціями (63,2 %); неналежні взаємодія та обмін інформацією

між правоохоронними органами (61 %); ліквідація Управління боротьби з організованою злочинністю, що призвело до втрати досвіду за напрямом оперативної роботи, напрацьованих негласних джерел та іншої важливої інформації щодо протидії організованій злочинності; низький рівень підготовки працівників правоохоронних органів до діяльності у сфері протидії торгівлі людьми (71 %); проблеми, пов'язані з ідентифікацією жертв торгівлі людьми (86,3 %); інші причини (37,5 %).

Зазначене вимагає від усіх державних органів (щонайперше від оперативних та слідчих підрозділів Національної поліції України) більш активних і скоординованих заходів щодо протидії торгівлі людьми з використанням найбільш ефективних та науково обґрунтованих тактичних прийомів і засобів діяльності.

З урахуванням наведеного, особливого значення набувають питання необхідності вдосконалення тактики своєчасного виявлення, припинення, розкриття й розслідування торгівлі людьми оперативними та слідчими підрозділами Національної поліції України, чим зумовлена мета цієї статті.

Виклад основного матеріалу. Перед тим, як заглибитися в дослідження тактичних особливостей виявлення, розкриття, припинення та розслідування торгівлі людьми, слід зацентруватися на понятті, формах і видах торгівлі людьми.

Аналіз національного законодавства окремих країн в аспекті торгівлі людьми свідчить, що закон кожної країни містить власне визначення поняття «торгівля людьми». У законодавстві певних країн це поняття подано в межах проституції та сексуальної експлуатації. Зрештою, різні міжнародні джерела по-різному визначають зміст цього явища [8–14].

Також немає одностайного трактування поняття торгівлі людьми зарубіжними та вітчизняними вченими. Вважаємо за доречне підтримати позицію спеціального доповідача М. Джаммаринаро, яка на засіданні першої сесії Генеральної асамблеї ООН 5 серпня 2016 року наголосила на тому, що розглядуване поняття слід розуміти як торгівлю людьми з будь-якою злочинною метою. Зокрема? це поняття охоплює собою торгівлю дорослими і дітьми з метою сексуальної та трудової експлуатації, усиновлення з метою експлуатації, для експлуатації у воєнних конфліктах; торгівлю жінками, чоловіками та дітьми з метою примусової праці, а також інші форми експлуатації, як-от: експлуатація для вчинення злочинів, організованого примусового жебрацтва; торгівля жінками й дівчатами з метою примусового шлюбу; торгівля людьми з метою примусового вилучення органів [15].

У доробку вітчизняних вчених заслуговує на увагу позиція О. Кушнір. Дослідник на підставі ґрунтовного аналізу підходів щодо визначення торгівлі людьми доходить висновку, що всі інтерпретації визначення цього поняття сфокусовані на розокремлених аспектах проблеми торгівлі людьми, не відображаючи та не охоплюючи її системної сутності, не висвітлюючи системних взаємозв'язків [16].

Отже, дослідник слушно зазначає, що для створення ефективної та дієвої системи протидії торгівлі людьми необхідним є застосування до розв'язання зазначеної проблеми системного підходу, за якого торгівлю людьми необхідно розглядати й досліджувати як багатомірне явище, що порушує права людини, набуває різних форм, а саме: продаж жінок для сексуальної експлуатації; продаж дітей з метою використання в жебрацтві або незаконного усиновлення; продаж чоловіків, жінок та дітей з метою трудової експлуатації; продаж чоловіків, жінок та дітей з метою незаконної трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів людини й торгівля ними; здійснення стосовно людини будь-якої іншої незаконної угоди, пов'язаної із законним чи незаконним переміщенням за її згодою чи без згоди через державний кордон України для подальшого продажу чи передачі іншій особі [16].

Існують також інші класифікації форм торгівлі людьми:

- торгівля людьми, особливо жінками й дітьми, з метою сексуальної експлуатації, зокрема для організації «громадянської» проституції, проституції в місцях військових дій і розташування військ, секс-туризму; для виробництва порнографії (особливо використання з цією метою дітей обох статей);
- торгівля людьми з метою експлуатації рабської праці, зокрема: в «потогінному виробництві»; у неформальній і тіньовій економіці; на підпільних виробництвах і в процесі виробництва контрафактної продукції; в домашньому господарстві (домашнє рабство); дитячої праці (миття машин, робота в сільському господарстві тощо) та ін.;
- торгівля людьми, особливо дітьми та інвалідами, з метою жебрацтва, наприклад використання дітей чи інвалідів, «оренда» немовлят для жебракування;
- шлюби з метою експлуатації (включаючи користування системою «наречених поштою»), а саме для використання людини в домашньому господарстві (домашній персонал тощо), примусового виношування й народження дітей, обслуговування хворих і літніх родичів, дітей тощо;

- торгівля людьми для трансплантації органів і тканин;
- торгівля дітьми з метою незаконного усиновлення / удочеріння;
- торгівля людьми з метою використання у збройних формуваннях;
- використання солдатів і в'язнів для примусових робіт [17, с. 2425].

Аналіз слідчої практики за кримінальними провадженнями щодо торгівлі людьми, а також вивчення результатів окремих досліджень з означеної проблематики свідчить про те, що найбільш поширеними формами вчинення торгівлі людьми щодо громадян України є такі: 1) з метою сексуальної експлуатації; 2) з метою трудової експлуатації.

Сексуальна експлуатація — один з видів експлуатації праці людини, зокрема у сфері проституції (здійснення природних статевих актів, найчастіше без засобів контрацепції, задоволення статевої пристрасті неприродним способом, учинення будь-яких інших дій сексуального характеру з метою отримання доходів, а не на основі приязні або особистої симпатії) чи суміжних з нею сферах.

Трудова експлуатація (примусове надання послуг) — це будь-яка робота або служба, яку вимагають від особи під загрозою покарання. Про те, що праця є примусовою, свідчать певні обставини:

- застосування до особи психологічного чи фізичного насильства;
- відсутність трудової угоди;
- обмеження свободи пересування особи у вільний від роботи час;
- утримання частини заробітної плати або не виплата її взагалі;
- погроза видати органам влади (працівник-нелегал, повія в країнах, де за це передбачене покарання);
- інші обставини [18, с. 15].

Розглядаючи ці форми, передусім слід зазначити, що найчастіше вони мають латентний характер. Офіційні заяви щодо таких фактів до правоохоронних органів практично не надходять, оскільки жертви цих злочинів не сподіваються на допомогу правоохоронних органів і воліють мовчати, побоюючись за своє життя, безпеку рідних та близьких [19, с. 245].

Означену тезу підтверджують результати опитування оперативних працівників Національної поліції України, відповідно до яких інформація про факти торгівлі людьми із заяв і повідомлень громадян до правоохоронних органів надходить до органів поліції лише у 7 % випадків. У більшості ж випадків оперативні підрозділи отримують інформацію з негласних джерел (77 %); від інших правоохоронних органів

(12,5 %); від громадських організацій (66 %); найбільш ефективним у цьому контексті є оперативний (ініціативний) пошук (83,2 %).

З огляду на це, вважаємо за доцільне розглянути головні тактичні прийоми оперативного (ініціативного) пошуку виявлення фактів торгівлі людьми з метою сексуальної та трудової експлуатації.

Аналіз досліджень [20; 21] щодо сутності оперативного пошуку надав змогу виокремити основні елементи оперативного пошуку під час виявлення торгівлі людьми з метою сексуальної та трудової експлуатації. Це, зокрема: суб'єкти та об'єкти пошукової роботи, місця проведення оперативного (ініціативного) пошуку.

Виявлення особи, яка постраждала від торгівлі людьми, законодавством України визначено як «з'ясування інформації, яка дає підстави вважати, що певна фізична особа постраждала від торгівлі людьми» [22, ст. 1].

Розглядаючи суб'єктів оперативного (ініціативного) пошуку, зазначимо, що головним суб'єктом пошуку інформації (ознак) розглядуваного злочину є Департамент боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми (далі БЗПТЛ НП).

Основними завданнями цього підрозділу є:

- 1) участь у реалізації державної політики у сфері протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з торгівлею людьми, нелегальною міграцією, правопорушеннями у сфері суспільної моралі, а також унесення на розгляд Голови Національної поліції України та Міністра внутрішніх справ пропозицій щодо формування державної політики в зазначених сферах;
- 2) запобігання вчиненню, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, пов'язаних з торгівлею людьми, нелегальною міграцією, а також правопорушень у сфері суспільної моралі;
- 3) моніторинг, вивчення, аналіз і узагальнення ефективності заходів щодо стану боротьби з кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з торгівлею людьми, нелегальною міграцією, а також правопорушеннями у сфері суспільної моралі, у межах компетенції прогнозування криміногенної ситуації в державі та своєчасне інформування керівництва Національної поліції України та інших органів державної влади із зазначених питань [23].

Водночас ефективна протидія, зокрема виявлення, злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, потребує належної взаємодії підрозділів БЗПТЛ НП з іншими оперативними підрозділами поліції, правоохоронними органами та громадськими організаціями.

У цьому контексті слід звернути увагу на методичні рекомендації щодо боротьби з торгівлею людьми під егідою ООН, у яких особливу увагу приділено взаємодії підрозділів боротьби зі злочинністю з підрозділами, які спеціалізуються на розкритті та розслідуванні злочинів у сфері економіки. Зокрема, зацентровано, що передумовами залучення цих підрозділів є те, що:

- розслідування фінансових угод і аналіз отриманих результатів часто дозволяють отримати важливу інформацію, яку може бути використано для більш ефективного проведення операції (наприклад, розслідування факту придбання проїзних документів може надати інформацію про підготовку до поїздки, а вивчення витрат за кредитною картою дозволяє отримати дані про авіакомпанії, а також готелі, ресторани чи інші місця зустрічей, регулярно використовувані суб'єктами торговельних відносин. Ця інформація може слугувати підставою для розміщення засобів спостереження);
- фінансове розслідування до проведення арештів спрямоване на визначення обсягу та місця перебування активів, отриманих у результаті злочинної діяльності;
- з метою створення оптимальної ситуації одночасного арешту торгівців людьми й конфіскації їх активів можна узгодити час проведення арештів і здійснення процедур конфіскації фінансових коштів;
- за рахунок використання того самого доказу слідчі отримують подвійну перевагу: підтвердження значних фінансових доходів і витрат підтримує обвинувачення і формує підставу для процедур конфіскації активів після винесення обвинувального вироку;
- здатність правоохоронних органів виявляти, вивчати, заарештовувати і конфіскувати активи, отримані в результаті торгівлі людьми, дає злочинцям сигнал, що торгівля людьми не належить до видів діяльності, що забезпечують високий прибуток за незначного ризику [24].

Зважаючи на викладене, можна дійти висновку, що до виявлення та розслідування торгівлі людьми необхідно залучати кваліфікованих працівників підрозділів захисту економіки, що, своєю чергою, сприятиме виявленню схем легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом від торгівлі людьми. Зрештою, оперативні працівники підрозділів захисту економіки здатні більш кваліфіковано здійснити аналіз доходів від злочинної діяльності й витрат організаторів та членів організованих злочинних угруповань.

Означену тезу підтверджують результати опитування оперативних працівників БЗПТЛ, 86 % яких зазначили, що спільні наради та планування дій щодо протидії торгівлі людьми з працівниками БЗПТЛ НП лише сприятимуть більш ефективній протидії цьому злочину.

Також важливо під час пошуку інформації (ознак) торгівлі людьми підрозділам БЗПТЛ НП здійснювати обмін інформацією з підрозділами протидії наркозлочинності. Це підтверджують і дослідження зарубіжних науковців. Так, за результатами проведеного дослідження Д. Хьюз дійшла висновку, що у США значна кількість жінок, потерпілих від торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації, контролювали за допомогою алкоголю та наркотиків.

Також з цього приводу слід погодитися з окремими міжнародними експертами [25], які наголошують, що наркотичні засоби в сучасних умовах є одним із визначальних способів контролю над жертвами торгівлі людьми.

Не менш важливою під час виявлення інформації (ознак) торгівлі людьми є взаємодія підрозділів БЗПТЛ з підрозділами протидії кіберзлочинам та підрозділами боротьби з організованою злочинністю в складі Департаменту карного розшуку, оскільки вербування організованими злочинними угрупованнями жертв торгівлі людьми у 90 % випадків здійснюється через соціальні Інтернет-мережі [26].

Характерними особливостями злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, є: організованість і транскордонність (широкі міжрегіональні та міжнародні зв'язки); висока латентність, спричинена небажанням потерпілих повідомляти правоохоронні органи про вчинення відносно них цього злочину; високий рівень технічного забезпечення правопорушників [27 с. 85]. Таким чином, у цьому контексті особливого значення набуває діяльність підрозділів протидії кіберзлочинам щодо застосування спеціальних знань у процесі виявлення та фіксації слідів торгівлі людьми в Інтернет-мережах.

Своєю чергою, працівники Управління боротьби з організованою злочинністю при Департаменті карного розшуку можуть надавати інформацію щодо торгівлі людьми під час документування протиправної діяльності учасників організованих груп і злочинних організацій, припинення діяльності стійких суспільно небезпечних організованих груп і злочинних організацій. Адже, за результатами вивчення емпіричних даних, злочинну діяльність із торгівлі людьми у 97,8 % випадках здійснюють організовані злочинні угруповання.

Разом з оперативними підрозділами Національної поліції України в протидії торгівлі людьми важли-

вою є роль Служби Безпеки України. Так, у 2016 р. підрозділами СБУ припинено діяльність двох злочинних угруповань, члени яких переправляли громадян України до Греції та Російської Федерації з метою подальшого зайняття проституцією.

Упродовж останніх років Служба безпеки України налагодила взаємодію зі спецслужбами і правоохоронними органами Німеччини, Нідерландів, Словаччини, Великої Британії, Бельгії, Хорватії, Румунії, Турецької Республіки, Республіки Польща, Росії, Білорусі та ін. [18, с. 32].

У цьому контексті слід звернути увагу на окремі положення зарубіжного законодавства, якими регульовано взаємодію правоохоронних органів. До прикладу, між деякими державами на законодавчому рівні закріплено положення, що передбачають екстратериторіальну юрисдикцію і дозволяють державним органам різних країн проводити розслідування щодо їх громадян, які за кордоном учиняють злочини, пов'язані з торгівлею людьми. Наприклад, закони США, Португалії, Катару та Швеції, які забороняють сексуальні злочини стосовно дітей, є екстратериторіальними, що дозволяє здійснювати кримінальне переслідування підозрюваних в організації дитячого секс-туризму, котрі є громадянами цих держав, за злочини, вчинені ними під час перебування за кордоном [28].

Варто зауважити, що вітчизняним законодавством функцію з виявлення постраждалих покладено й на інші суб'єкти, які за своїми повноваженнями здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми [22, ст. 5]. Попри це, як слушно зазначають Н. Є. Гусак і Ю. Є. П'єцко, виявлення та документування випадків торгівлі людьми залишаються основними викликами сьогодення, а офіційна статистика демонструє лише «верхівку айсберга», оскільки останніми роками виявляють лише поодинокі випадки такого роду [29, с. 7980].

Важливо зауважити, що успішне виявлення, розкриття та розслідування торгівлі людьми значною мірою залежить від ефективної взаємодії зі спеціалізованими консультативними агентствами (захисту та допомоги жертвам торгівлі людьми — міжнародними та неурядовими організаціями).

З урахуванням зазначеного, слушно видається думка О. П. Левченка [30] про те, що під час виявлення фактів торгівлі людьми правоохоронні органи повинні взаємодіяти з представниками таких організацій. Оскільки далеко не кожна потерпіла від торговців людьми особа має намір оприлюднювати те, що з нею відбувалося, зазвичай жертви торгівлі людьми неохоче йдуть на прямий контакт з правоохоронними органами. Тому сполучною ланкою

між працівниками поліції та потерпілими від цього злочину можуть стати саме такі організації. Необхідно прагнути до взаєморозуміння між оперативним підрозділом і такими організаціями. Це дозволить на постійній основі отримувати оперативно значущу інформацію щодо потенційних жертв торгівлі людьми, а також про сфери діяльності організацій, які під виглядом надання законних послуг здійснюють злочинну діяльність, пов'язану з торгівлею людьми.

Результати анкетування свідчать, що пошук інформації відносно торгівлі людьми слід здійснювати у сферах діяльності туристичних фірм (56 %); агентств з працевлаштування за кордоном (57 %); шлюбних агентств (53 %); модельних агенцій та шкіл краси (51 %); організацій, що надають так звані «ескорт-послуги» (53 %); новітніх релігійних організацій (сект) (82 %); комерційних об'єднань, що здійснюють діяльність у сфері індустрії розваг (нічні клуби, стриптиз-клуби, готелі, масажні салони, бані та сауни) (83 %).

Водночас результати окремих досліджень [31] переконують, що найбільш уразливими до торгівлі людьми є: безробітні; незаміжні жінки; самотні матері; розлучені особи; молодь; «діти вулиці»; діти-сироти; вихідці з неблагополучних сімей; мігранти; особи, звільнені з місць ув'язнення; особи, які зазнали насильства (зокрема сексуального); матеріально не забезпечені особи; особи з проблемами психічного здоров'я; дискриміновані, стигматизовані особи.

Розглядаючи сфери пошуку та осіб, які можуть стати потенційними жертвами торгівлі людьми, оперативний і слідчий працівник повинні знати про методи злочинної діяльності, які застосовують організовані злочинні угруповання щодо вчинення торгівлі людьми. Важливо пам'ятати, що торгівля людьми не є одномоментним явищем і здійснюється в декілька етапів, а саме: а) вербування; б) переміщення; в) передача; г) одержання людини; д) експлуатація. Кожен з цих етапів складається з певних взаємопов'язаних дій, що ставлять жертву в залежність від торговця людьми та спрямовані на здійснення всього процесу [18, с. 16].

Методи вербування людей, до яких вдаються торговці людьми, є різноманітними й залежать від рівня організації та способу вчинення злочину. Найбільш типові (загальні) методи становлять собою: вербування через неформальні мережі сімей, друзів чи знайомих; рекламу (Інтернет, газети тощо), яка пропонує роботу чи навчання за кордоном; агенції, що пропонують подорожі, роботу, навчання чи одруження за кордоном; фіктивні одруження або шлюбу за домовленістю; покупку дітей у батьків; діяльність

окремих вербувальників, котрі шукають необхідних осіб у барах, кафе, клубах, на дискотеках тощо.

Часто жертва знає вербувальника, нерідко він є родичем. Торгівці людьми використовують чинники «виштовхування й притягування» та зосереджуються на людях, які шукають нові можливості за кордоном і перебувають у складному економічному та соціальному становищі.

Добре оплачувану роботу за кордоном у ресторанному бізнесі, в сільському господарстві, текстильній промисловості, у сфері догляду за дітьми та дорослими пропонують, насамперед, жінкам. Міжнародні шлюбні агенції також можуть бути причетними до торгівлі людьми. Часто лише після прибуття до країни призначення жінки усвідомлюють оманливість домовленості з торговцем людьми й опиняються в жахливих ситуаціях. Іноді родичі, «коханці» чи навіть державні заклади, зокрема сирітські притулки, можуть продавати жінок та дітей без їхньої згоди безпосередньо вербувальникам. В інших випадках людей силоміць викрадають з дому і продають на внутрішньому ринку або за кордоном. Жертви можуть здогадуватися про таємний характер свого працевлаштування за кордоном, однак нічого не підозрюють про справжні умови праці своєю чергою, їх про це не повідомляють. Існують різні засоби вербування від звичайного застосування сили до менш суворих засобів обману.

Злочинними засобами вербування є: примус шляхом викрадення; продаж дитини торговцям особами, які контролюють дитину, зазвичай це батьки чи представники сирітського притулку; неправдиві обіцянки щодо легального працевлаштування/в'їзду до країни; обман шляхом надання частково правдивої інформації; обман шляхом приховування інформації про експлуатаційні, контрольовані та примусові умови праці.

Вербувальники дають оманливі обіцянки та надії, намагаються зобразити роботу за кордоном як єдиний спосіб заробити необхідні гроші. Вони також можуть запропонувати фінансову допомогу з оформлення проїзних документів, віз тощо. Таким чином, майбутня жертва майже одразу потрапляє в економічну залежність.

Методи вербування певним чином залежать від особи, до якої їх застосовують. У випадку торгівлі дітьми до вербування не обов'язково причетні злочинні угруповання. Досить часто батьки власноруч передають своїх дітей експлуататорам, щиро сподіваючись, що таким чином поліпшать життя дитини. Нерідко трапляється ситуація, коли навіть «колишні» жертви діють як вербувальники, а іноді самі стають торговцями людьми [32, с. 2829]. Це,

знов-таки, сприяє збільшенню рівня латентності торгівлею людьми.

Переміщення людини — це змінення місця її перебування шляхом перевезення чи іншого переміщення як через державний кордон, так і в межах території країни. Воно може бути відкритим чи таємним, примусовим чи добровільним, легальним чи нелегальним. Нерідко жертв переміщення укривають (переховують у спеціальних приміщеннях, не випускають за територію, змінюють зовнішність).

Наступний етап торгівлі людьми — передача людини, яка є об'єктом торгівлі, до рук покупця або його представників. Таким чином здійснюється акт купівлі-продажу, в результаті якого жертва переходить у власність іншої людини. Кінцевим етапом торгівлі людьми є експлуатація людини. Щоб змусити людину підкоритися, торговці використовують різні методи: вилучають документи; втягують у боргову кабалу (жертва повинна відпрацювати «витрачені» на неї гроші, сплачувати за житло, їжу); обкладають значними штрафами; застосовують фізичне насилля, катують, погрожують, шантажують; обмежують свободу пересування та спілкування тощо [18, с. 17].

Зокрема, дослідження Б. Гестела та М. Верхоєвена (Нідерланди, 2017) [33], здійснене на підставі аналізу поліцейських досьє та кримінальних проваджень за фактами торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації в Амстердамі, свідчить про те, що однією з головних проблем ефективної протидії цьому злочину є те, що жертви «секс-рабства» не мали на меті повідомляти правоохоронні органи про вчинення відносно них злочинних дій, оскільки у більшості випадків потерпілі були з числа осіб, які раніше займалися проституцією, тому не позиціонували себе жертвами злочину, а вважали, що негативна ситуація, в яку вони потрапили, є наслідком їх антисоціального способу життя. За результатами досліджень, нерідко трапляються ситуації, коли жертва не бажає повідомляти правоохоронні органи про вчинення щодо неї злочинних дій через емоційну прив'язаність до злочинця або коли вона мотивована матеріальною винагородою за примусове надання «секс-послуг».

Зважаючи на це, важливою складовою пошукової роботи працівників поліції є встановлення ознак торгівлі людьми з метою трудової та сексуальної експлуатації.

Аналіз зарубіжного досвіду діяльності органів поліції з виявлення, припинення та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, свідчить про те, що найсуттєвішими ознаками торгівлі людьми з метою трудової експлуатації є проживання

в одному помешканні роботодавця з працівником; зневажливе ставлення з боку роботодавця до робочого часу працівника та його щоденних/ щотижневих регулярних перерв; учинення принизливих дій або вияв расистського ставлення до домашніх робітників; коли особа зазнає фізичного або сексуального насильства, їй забороняють за власним бажанням залишати місце проживання/роботи, не дозволяють обговорювати умови роботи; грошова винагорода або заробітна плата не виплачується або є недостатньою для того, щоб домашній робітник міг вести незалежне життя; особа відчуває себе пов'язаною з роботодавцем борговою кабалою (наприклад, від неї вимагають відшкодування витрат на дорогу часто розмір таких зобов'язань не визначений конкретними сумами).

Ознаки сексуальної експлуатації є різними залежно від місця заняття проституцією на вулиці чи в будинку розпусти в тих країнах, де проституцію легалізовано.

Розглянемо детальніше ознаки, якими користується поліція м. Ессен (Німеччина), це спеціальні механічні замки на вході та виході; технічні засоби електронного спостереження; охорона на вході та виході; захищені й заґратовані вікна; наявність жінок без паспортів, посвідчень особи чи віз; жінок, особові дані яких неможливо перевірити; спілкування осіб жіночої статі лише своєю рідною мовою; вони виглядають дуже нервовими або безпорадними, не можуть пояснити, як вони потрапили до країни, не можуть розпоряджатися заробленими коштами; вартість сексуальних послуг значно нижча за ринкову; жінки повинні заробляти мінімальну суму щодня; жінки обмежені у свободі пересування, мають доволі значні борги.

Ознаки, якими користується поліція Нідерландів для виявлення жертв, проданих з метою сексуальної експлуатації, мають градацію за 10-бальною шкалою: переїзд, віза тощо, організовані третьою стороною (8 балів); відсутність посвідчень особи (10 балів); наявність підроблених або фальшивих паспортів (10 балів); нелегальне перебування в країні або нелегальна робота (10 балів); страх (10 балів); відсутність незалежного доступу до прибутків (10 балів); непропорційно велику частину прибутку забирають (6 балів); відсутність медичного обслуговування (10 балів); боргові зобов'язання перед третьою стороною (10 балів); зобов'язаність заробляти мінімальну суму щодня (10 балів); факт перекуплення (10 балів); відсутність свободи пересування (10 балів); шантаж або погрози родині (10 балів); такі особи змушені працювати за будь-яких обставин та непропорційно довго (6 балів); необхідність вико-

нувати (певні) сексуальні дії (10 балів); отримання погроз щодо застосування насильства, наявність ознак фізичного насильства (10 балів); наявність кількох точок роботи (2 бали); ознаки незаконного ввезення неодружених жінок (6 балів). Часто можливе поєднання ознак: такі особи не є громадянами ЄС, у них відсутній шлюб або спільне проживання з партнером, після чого невдовзі їх знаходять на роботі в будинку розпусти (6 балів); вони мають стосунки з особами з відповідним кримінальним минулим або перебувають у місцях, безпосередньо пов'язаних із торгівлею людьми (6 балів); не мають власного житла (6 балів); ночують на робочому місці (6 балів); не знають робочої адреси (4 бали); походять з країн-постачальників (4 бали); мають ознаки, що свідчать про залежність від експлуататорів (татування, чаклунські атрибути вуду) (10 балів); інформація, отримана з надійних джерел (цінність якої залежить від роду інформації) (10 — балів); уникають третьої сторони (10 балів); соціальна ізоляція, нав'язана третьою стороною (10 балів) [34].

Розглянемо детальніше італійський досвід відносно ознак торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації на вулицях: жінки зазнають сексуального або іншого насильства; паспорти знаходяться у експлуататорів; жінок постійно контролюють (зазвичай за допомогою мобільних телефонів); експлуататорів повідомляють про всю суму заробітку жінки; до жінок застосовують покарання, якщо вони намагаються приховати частину заробітку; експлуататори отримують 50 % і більше з доходу жінки; жінки повинні платити за утримання; жінки не приймають рішень щодо своїх робочих умов, робочих годин тощо; жінки не можуть відмовити клієнту або відмовитися від незахищеного статевого акту; вони називають клієнтові фіксований розмір платні, встановлений експлуататором; вони повинні виконувати певну мінімальну кількість статевих актів незалежно від стану свого здоров'я; жінки не можуть з власної волі повернутися до своєї країни; інколи їм погрожують, якщо вони хочуть поїхати; тимчасові повернення торговців організує під суворим наглядом; експлуататори використовують кримінальну популярність групи для того, щоб тероризувати жертву; родичі жінок отримують погрози в країні походження; жінки не оволоділи мовою країни перебування і залишаються соціально ізольованими; жінки та їхні родини живуть у жалюгідній бідності; вони повинні повертати значну частину своїх грошей, яку, за словами торговця, він заплатив за подорож та/або нелегальний в'їзд; зазвичай розмір суми не встановлено або експлуататори вдають, ніби їх витрати зросли, а отже зросла і заборгованість;

торгівці використовують специфічні культурні підходи або релігійні звичаї, щоб посилити свою переконливість у питанні відшкодування боргів.

У всіх випадках торгівлі людьми як з метою трудової, так і сексуальної експлуатації можна знайти спільні ознаки торгівлі людьми, як-от: документи особи знаходяться в роботодавця; контакти з іншими людьми, крім роботодавця та осіб, які перебувають у таких самих умовах експлуатації, заборонено або суворо обмежено; застосовуються погрози з метою утримання особи та примушування виконувати ту саму роботу або надавати послуги; особа перебуває в ізоляції, не знає мови, відокремлена від друзів і родичів; експлуататор пов'язаний з організованою злочинністю [32; 34].

Логічним продовженням оперативного (ініціативного) пошуку є документування злочинної діяльності організованих груп та злочинних організацій, які вчиняють торгівлю людьми. Саме від грамотного планування, раціонального застосування методів оперативно-розшукової діяльності, розстановки сил та засобів і вчасного проведення необхідних оперативно-розшукових заходів залежить успіх (90 %) затримання не лише учасників організованого злочинного угруповання, а також їх лідерів.

Не вдаючись у детальне дослідження особливостей тактики документування торгівлі людьми, розглянемо досвід окремих зарубіжних країн щодо діяльності правоохоронних органів у досліджуваній сфері.

Зокрема, у збірнику методичних рекомендацій з питань боротьби з торгівлею людьми, виданому ООН в Нью-Йорку 2008 року [24], наголошено на ефективності застосування тактики «підривних операцій» для затримання лідерів та учасників організованих злочинних угруповань, які вчиняють торгівлю людьми. Такі операції зазвичай є позаплановими і застосовуються у невідкладних випадках за таких обставин:

- якщо дії злочинців становлять підвищену небезпеку для життя і здоров'я жертв і наявна інформація про їх точне місце перебування;
- якщо подальше документування факту торгівлі людьми здійснювати недоцільно за оперативним переконанням, наприклад коли географічні або ландшафтні особливості унеможливають результативну фіксацію злочинної діяльності або якщо відсутня можливість впровадження в організоване злочинне угруповання негласних працівників (агентів);
- якщо подальші заходи з документування злочинної діяльності можуть призвести до порушення законодавства або за відсутності матері-

ально-технічного забезпечення, що, зрештою, унеможливує фіксацію злочинної діяльності; – якщо операція з підривної діяльності надасть можливість своєчасно запобігти злочинній діяльності в досліджуваній сфері.

Попри це, головною метою «підривних операцій» із протидії торгівлі людьми є застосування креативної та інноваційної міжвідомчої тактики щодо протидії організованій злочинності, за якої злочинці не зможуть здійснювати свою незаконну діяльність у тому самому форматі. Тому до проведення таких «підривних операцій» важливо залучати представників різних відомств (місцевих органів поліції, міграційних служб, митних органів, міністерств іноземних справ, охорони здоров'я, навколишнього середовища, МЧС, авіакомпаній та інших перевізників тощо).

Водночас варто зауважити, що для правоохоронних органів, які застосовують таку тактику, проведення цих операцій може спричинити певні проблеми. Оскільки наступальна діяльність правоохоронних органів зазвичай зачіпає широке коло осіб, передусім власників бізнес-сфер (туристичних агентств, нічних клубів, агентств з працевлаштування за кордоном тощо), які можуть бути причетними до злочинної діяльності з торгівлі людьми та понести економічні збитки, а іноді й втратити бізнес.

За висновками окремих зарубіжних дослідників [33], головною проблемою ефективною протидії злочинам, пов'язаним з торгівлею людьми, є відсутність досвіду та спеціальних знань у працівників правоохоронних органів, які здійснюють розкриття й розслідування цього злочину.

Так, дослідженням голландських вчених на підставі вивчення матеріалів кримінальних проваджень, а також інтерв'ювання та опитування працівників поліції, які здійснювали чи брали участь у розслідуванні торгівлі людьми, було встановлено, що ефективна протидія торгівлі людьми передусім залежить від кваліфікованого проведення судово-медичних експертиз, належної взаємодії правоохоронних органів з органами місцевого самоврядування й громадськістю тощо. Якісна ж підготовка та навчання працівників правоохоронних органів щодо специфічних особливостей виявлення та розслідування фактів торгівлі людьми є запорукою успіху в цій справі.

Слушною з цього приводу вважаємо позицію вітчизняного дослідника В. С. Венедиктова, який акцентує на тому, що підготовка персоналу з протидії торгівлі людьми повинна бути всіляко насиченою знаннями з науки кримінального права, кримінального процесу, кримінології, оперативно-розшукової

діяльності, педагогіки, соціології злочинності, юридичної психології. Особливу увагу необхідно зосередити на забезпеченні тісного зв'язку змісту підготовки з практикою застосування кримінально-правових засобів протидії торгівлі людьми [35, с. 16].

У цьому контексті доцільно звернути увагу на позитивний досвід США, оскільки належна підготовка працівників правоохоронних органів щодо протидії організованій злочинності має стратегічне значення для державної політики цієї країни. Зокрема, навчання та підвищення професіоналізму працівників правоохоронних органів щодо протидії торгівлі людьми здійснює Асоціація державного агентства з кримінальних розслідувань (ASCLD), професійне ядро якої становлять найбільш кваліфіковані та досвідчені керівники слідчих органів США, які максимально якісно та ефективно здійснюють підготовку правоохоронців щодо особливостей виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми.

Навчання слухачів здійснюється як аудиторно, так і в онлайн-режимі й складається з теоретичної та практичної складових.

Теоретична частина передбачає ознайомлення слухачів з навчально-науковою літературою, що містить основні теоретичні положення щодо поняття торгівлі людьми, видів торгівлі людьми, законодавства у сфері запобігання та протидії торгівлі людьми, головних напрямів взаємодії правоохоронних органів з громадськістю під час розслідування торгівлі людьми, напрямів профілактичної роботи з метою запобігання торгівлі людьми тощо.

Практична частина передбачає розв'язання та обговорення ситуаційних завдань, пов'язаних з торгівлею людьми. Важливо, що засвоєння слухачами теоретичних положень щодо особливостей протидії торгівлі людьми здійснюється на основі матеріалів уже розслідуваних кримінальних проваджень за цим напрямом. Це, безумовно, значно сприяє підвищенню професіоналізму працівників правоохоронних органів [36].

Під час навчання або підвищення кваліфікації працівників поліції США, котрі спеціалізуються чи кваліфікуватимуться на розслідуванні фактів торгівлі людьми, детально розглядають особливості взаємодії працівника поліції зі свідком та потерпілим. Зокрема, наголошено, що:

- Найбільш успішних результатів вдається досягти в разі залучення осіб, які мають досвід участі в розслідуванні випадків торгівлі людьми, виявляють увагу до потерпілих та їхніх потреб і є поінформованими про наявність інших джерел інформації для отримання додаткових доказів.

- Під час налагодження співпраці з постраждалими, які виступають свідками, може виникати ціла низка проблем. Найчастіше жертви торгівлі людьми не довіряють поліції в себе на батьківщині, бояться правоохоронних органів і побоюються того, що з ними поводитимуться як зі злочинцями, а також того, що їх буде взято під варту або депортовано. Щоб потерпілі погодилися співпрацювати зі слідством і виступити свідками, ці побоювання необхідно розвіяти.
- Особи, які стали предметом торгівлі людьми, часто не вважають себе жертвами. Через це працівники правоохоронних органів можуть стикатися з труднощами під час виявлення постраждалих серед затриманих осіб та забезпечення їх ізоляції від злочинців.
- Працівники слідчих органів і прокуратури можуть домогтися довіри й співпраці з боку жертв і свідків, виявляючи співчуття і забезпечуючи їм комфортні умови [24, с. 175–176].

Цікавим у цьому контексті є досвід Німеччини. Так, на базі Федерального управління кримінальної поліції відбуваються тренінги для працівників поліції, які спеціалізуються на розслідуванні торгівлі людьми. Зокрема, тренінги щодо ефективної протидії торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації проводяться для працівників поліції двічі на рік, а тренінги щодо торгівлі людьми з метою трудової експлуатації один раз на рік [37].

Зважаючи на викладене, можна висновувати, що для ефективної протидії торгівлі людьми в Україні видається цінним як зарубіжний, так і вітчизняний досвід боротьби з цим явищем, на основі якого доцільно розробити відповідні методичні рекомендації, навчальні й тематичні плани, робочі програми, а також підготувати належну матеріально-технічну базу та узагальнити емпіричний матеріал. Також не можна залишати поза увагою впровадження в процес підготовки фахівців цього специфічного напрямку нових технологій навчання. Необхідно побудувати таку систему знань і вмінь, що надасть можливість фахівцю самостійно моделювати алгоритм і відповідні процедури діяльності, обираючи лише ті заходи забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, які гарантують найбільший ефект у кожній конкретній ситуації [35].

Слушною з цього приводу є думка В. Г. Севрука, який зазначає, що ефективна протидія торгівлі людьми потребує особливої уваги й особливих підходів як учених, які розробляють методичні рекомендації, так і практичних працівників, які використовують їх під час своєчасного виявлення, припинення, запобігання й документування фактів цих протиправних діянь [38, с. 293].

Нині, на жаль, маємо таку ситуацію, коли люди досить легко стають жертвами експлуатації з тяжкими наслідками для власного здоров'я або навіть життя через низький рівень поінформованості та правової освіченості. Тому одним із важливих завдань у сфері протидії торгівлі людьми є превентивна робота для різних уразливих категорій населення. Отже, профілактична робота з протидії торгівлі людьми набуває все більшої актуальності, потребуючи усвідомленої мотивації, соціально-педагогічних засад, професійної компетентності фахівців, серед яких важливою є роль соціальних працівників [5].

Як зазначає О. М. Джужа, профілактична діяльність повинна базуватися на певних принципах, провідне місце серед яких посідають:

- законність — дотримання вимог закону всіма без винятку суб'єктами;
- гуманність — захист гідності та інтересів людини шляхом очищення її духовного світу від антисуспільних установок і орієнтацій, усунення чинників деформації особи;
- наукова обґрунтованість використання форм, методів і засобів превентивної діяльності, розроблених та рекомендованих наукою;

- демократизм — широка участь у боротьбі зі злочинністю державних органів, громадських формувань та окремих громадян;
- диференціація — урахування специфіки чинників, що детермінують злочинність шляхом криміногенного впливу на особу, а також індивідуальних особливостей правопорушників;
- своєчасність — проведення превентивних заходів, які унеможливають учинення злочину;
- плановість — здійснення діяльності за відповідною програмою, а не спонтанно;
- комплексність — використання різноманітних форм, методів і засобів профілактики, спрямованих не лише на злочинність, а й на ті соціальні, економічні, політичні, духовні та інші фактори, що її зумовлюють [39].

Отже, за викладеним можна сформулювати **висновок**, що ефективна протидія торгівлі людьми органами Національної поліції можлива лише за набуття працівниками слідчих та оперативних підрозділів відповідних теоретичних знань та практичних навичок щодо тактичних особливостей виявлення, документування та розслідування таких злочинів.

Література

1. Палажій Г. В Україні почастишали випадки торгівлі людьми та рабства. Як не стати жертвою [Електронний ресурс] / Г. Палажій. — Режим доступу: https://zik.ua/news/2017/03/28/v_ukraini_pochastishaly_vypadky_torgivli_lyudm_y_ta_rabstva_yak_ne_staty_1069197. — Назва з екрана.
2. Торговля людьми в Україні: огляд ситуації (січень–червень 2017 року) [Електронний ресурс] / Міжнародна організація з міграції (МОМ); Агентство ООН з питань міграції. — Режим доступу: http://www.stoptrafficking.org/sites/default/files/mom/documents/CT_situation%20analysis%20JUN%202017%20UKR.pdf. — Назва з екрана.
3. Генеральна прокуратура України: [сайт]. — Режим доступу: <https://www.gp.gov.ua/>. — Назва з екрана.
4. Ковальчук Л. Г. Соціально-педагогічні умови профілактики торгівлі дітьми: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Л. Г. Ковальчук. — Київ, 2010. — 20 с.
5. Kononchuk A. Preparation future social workers under higher education to prevent trafficking / A. Kononchuk // Social Work and Education. — 2017. — Vol. 4. — No. 1. — P. 48–59.
6. Статистика справ постраждалих від торгівлі людьми Представництва МОМ в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://en.stoptrafficksng.org>. — Назва з екрана.
7. Неповнолітні на війні, торгівля людьми і сексуальне рабство в Україні [Електронний ресурс]: звіт Департаменту США. — Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/27155511.html>. — Назва з екрана.
8. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності [Електронний ресурс]: Резолюція 55/25 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 15 листоп. 2000 р. — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_791. — Назва з екрана.
9. Загальна декларація з прав людини [Електронний ресурс]: міжнар. док. від 10 груд. 1948 р. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/go/995_015. — Назва з екрана.
10. Конвенція про права дитини [Електронний ресурс]: міжнар. док. від 20 листоп. 1989 р. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/go/995_021. — Назва з екрана.
11. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності [Електронний ресурс]: міжнар. док. від 15 листоп. 2000 р. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/go/995_789. — Назва з екрана.

12. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми [Електронний ресурс]: міжнар. док. від 16 трав. 2005 р. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/go/994_858. — Назва з екрана.
13. Конвенція про рабство [Електронний ресурс]: міжнар. док. від 25 верес. 1926 р. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/go/995_161. — Назва з екрана.
14. Конвенція про примусову чи обов'язкову працю [Електронний ресурс]: міжнар. док. від 28 черв. 1930 р. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/go/993_013. — Назва з екрана.
15. Доклад Специального докладчика по вопросу о торговле людьми, особенно женщинами и детьми [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=57d2a0c44>. — Загл. с экрана.
16. Кушнір О. Підходи до розуміння торгівлі людьми [Електронний ресурс] / О. Кушнір. — Режим доступу: <http://goal-int.org/pidhodi-yak-do-rozuminnya-torgivli-lyudmi/>. — Назва з екрана.
17. Торговля людьми в Российской Федерации. Обзор и анализ текущей ситуации по проблеме (Исследование выполнено к.э.н. Е. В. Тюрюкановой совместно с Фондом «Институт экономики города» для рабочей группы агентств ООН и Международной организации по миграции (МОМ) по проблемам торговли людьми). — М., 2006. — С. 161.
18. Людвік В. Д. Організація повернення постраждалих від торгівлі людьми з-за кордону: питання правового регулювання та правореалізації: метод. рек. / В. Д. Людвік, О. О. Мислива, Л. А. Філяніна. — Дніпро: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2017. — 71 с.
19. Небитов А. А. Сексуальна експлуатація в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аналіз: монографія / А. А. Небитов. — Київ: Освіта України, 2016. — 464 с.
20. Погорецький М. Пошукові ознаки об'єктів оперативного пошуку: поняття та сутність / М. Погорецький, В. Шеломенцев // Вісник Академії управління МВС. — 2010. — № 4. — С. 114–122.
21. Подобний О. О. Значення оперативного пошуку в оперативно-розшуковій діяльності та в досудовому розслідуванні / О. О. Подобний // Південноукраїнський правничий часопис. — 2015. — № 3. — С. 172–174.
22. Про протидію торгівлі людьми [Електронний ресурс]: Закон України від 20 верес. 2011 р. № 3739-VI (ред. від 9 груд. 2015 р.). — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. — Назва з екрана.
23. Національна поліція України: [сайт]. — Режим доступу: <https://www.npu.gov.ua/about/struktura/struktura/dbzptl.html>. — Назва з екрана.
24. Глобальная программа по борьбе с торговлей людьми [Электронный ресурс]: сб. метод. пособий по вопросам борьбы с торговлей людьми / Организация Объединенных Наций. — Нью-Йорк, 2008. — Режим доступа: <https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/TIP-Toolkit-Russian.pdf>. — Загл. с экрана.
25. Bourgois P. In search of masculinity: violence, respect and sexuality among Puerto Rican crackdealers in East Harlem / P. Bourgois // British Journal of Criminology. — 1996. — P. 412–427.
26. Торговля людьми: 90 % вербувальників працюють в Інтернеті [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.0362.ua/news/1871697>. — Назва з екрана.
27. Беляков Р. Г. Взаємодія управління боротьби з кіберзлочинністю МВС України з іншими правоохоронними органами: питання сьогодення / Р. Г. Беляков // Право і безпека. — 2014. — № 4 (55). — С. 85–88.
28. Повышение уголовной ответственности и преодоление вызовов в области уголовного преследования торговли людьми [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.state.gov/documents/organization/273873.pdf>. — Загл. с экрана.
29. Гусак Н. Є. Виявлення дітей, які постраждали від торгівлі людьми: досвід України / Н. Є. Гусак, Ю. Є. П'єцко // Наукові записки НаУКМА. — 2017. — Т. 199. — С. 79–84.
30. Левченко О. П. Тактические особенности деятельности оперативно-розыскных подразделений в области борьбы с торговлей людьми / О. П. Левченко // Юристы-правоведы. — 2009. — № 4 (35). — С. 57–58.
31. Протидія торгівлі людьми в Україні: навч.-метод. посіб. до спецкурсу / [авт.-упоряд.: Е. Мручковська, Н. Пахом'юк, О. Кочерга; за заг. ред. К. Левківського та ін.]. — Київ: ВАІТЕ, 2017. — 88 с.
32. Ознайомчі матеріали для держав-членів ЄС, асоційованих членів і держав — кандидатів на вступ [Електронний ресурс]: навч. посіб. у сфері протидії торгівлі людьми для суддів та прокурорів. — Режим доступу: <https://www.osce.org/uk/ukraine/75880?download=true>. — Назва з екрана.
33. Gestel B. van, Verhoeven M. A. Verkennende voorstudie liquidaties. Den Haag: WODC, 2017 [Electronic resource]. — Access mode: <https://www.wodc.nl/onderzoeksdatabase/2624-verkennende-voorstudie-liquidaties.aspx>. — Title from the screen.
34. UNICEF Guidelines for the Protection of Children Victims of Trafficking in Southeast Europe [Настанови із захисту дітей — жертв торгівлі людьми у Південно-Східній Європі].

35. Венедиктов В.С. Організація підготовки персоналу з протидії торгівлі людьми / В.С. Венедиктов // Право і безпека. — 2005. — № 4/1. — С. 14–18.
36. Florida Department of Law Enforcement's Introduction to Human Trafficking Training [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.fdle.state.fl.us/Content/getdoc/4f807c48-755d-45b0-9210-995e8cfdb87e/Introduction-to-Human-Trafficking.aspx>. — Title from the screen.
37. Обучение, связанное с борьбой с торговлей людьми: Германия [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.loc.gov/law/help/human-trafficking/germany.php>. — Загл. с экрана.
38. Севрук В.Г. Протидія Національної поліції України злочинам, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі. Підприємництво, господарство і право. — 2017. — № 2 (252). — с. 288–293.
39. Кримінологія: підручник / [О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі. — Київ: Юрінком Інтер, 2002. — С. 114.

References

1. Palazhii H. V Ukraini pochastishaly vypadky torhivli liudmy ta rabstva. Yak ne staty zhertvoiu [Elektronnyi resurs] / H. Palazhii. — Rezhym dostupu: https://zik.ua/news/2017/03/28/v_ukraini_pochastishaly_vypadky_torgivli_lyudm_y_ta_rabstva_yak_ne_staty_1069197. — Nazva z ekrana.
2. Torhivlia liudmy v Ukraini: ohliad sytuatsii (sichen–cherven 2017 roku) [Elektronnyi resurs] / Mizhnarodna orhanizatsiia z mihratsii (MOM); Ahentstvo OON z pytan mihratsii. — Rezhym dostupu: http://www.stoptrafficking.org/sites/default/files/mom/documents/CT_situation%20analysis%20JUN%202017%20UKR.pdf. — Nazva z ekrana.
3. Heneralna prokuratura Ukrainy: [sait]. — Rezhym dostupu: <https://www.gp.gov.ua/>. — Nazva z ekrana.
4. Kovalchuk L. H. Sotsialno-pedahohichni umovy profilaktyky torhivli ditmy: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.05 / L. H. Kovalchuk. — Kyiv, 2010. — 20 s.
5. Kononchuk A. Preparation future social workers under higher education to prevent trafficking / A. Kononchuk // Social Work and Education. — 2017. — Vol. 4. — No. 1. — R. 48–59.
6. Statystyka sprav postrazhdalikh vid torhivli liudmy Predstavnytstva MOM v Ukraini [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://en.stoptrafficksng.org>. — Nazva z ekrana.
7. Nepovnolitni na viini, torhivlia liudmy i seksualne rabstvo v Ukraini [Elektronnyi resurs]: zvit Derzhdepartamentu SShA. — Rezhym dostupu: <https://www.radiosvoboda.org/a/27155511.html>. — Nazva z ekrana.
8. Protokol pro poperedzhennia i pryypnennia torhivli liudmy, osoblyvo zhinkamy i ditmy, i pokarannia za nei, shcho dopovniue Konventsiiu Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsii proty transnatsionalnoi orhanizovanoi zlochynnosti [Elektronnyi resurs]: Rezoliutsiia 55/25 Heneralnoi Asamblei Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsii vid 15 lystop. 2000 r. — Rezhym dostupu: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_791. — Nazva z ekrana.
9. Zahalna deklaratsiia z prav liudyny [Elektronnyi resurs]: mizhnar. dok. vid 10 hrud. 1948 r. — Rezhym dostupu: http://zakon.rada.gov.ua/go/995_015. — Nazva z ekrana.
10. Konventsiiia pro prava dytyny [Elektronnyi resurs]: mizhnar. dok. vid 20 lystop. 1989 r. — Rezhym dostupu: http://zakon.rada.gov.ua/go/995_021. — Nazva z ekrana.
11. Konventsiiia Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsii proty transnatsionalnoi orhanizovanoi zlochynnosti [Elektronnyi resurs]: mizhnar. dok. vid 15 lystop. 2000 r. — Rezhym dostupu: http://zakon.rada.gov.ua/go/995_789. — Nazva z ekrana.
12. Konventsiiia Rady Yevropy pro zakhody shchodo protydii torhivli liudmy [Elektronnyi resurs]: mizhnar. dok. vid 16 trav. 2005 r. — Rezhym dostupu: http://zakon.rada.gov.ua/go/994_858. — Nazva z ekrana.
13. Konventsiiia pro rabstvo [Elektronnyi resurs]: mizhnar. dok. vid 25 veres. 1926 r. — Rezhym dostupu: http://zakon.rada.gov.ua/go/995_161. — Nazva z ekrana.
14. Konventsiiia pro prymusovu chy obov'iazkovu pratsiu [Elektronnyi resurs]: mizhnar. dok. vid 28 cherv. 1930 r. — Rezhym dostupu: http://zakon.rada.gov.ua/go/993_013. — Nazva z ekrana.
15. Doklad Spetsyalnoho dokladchuka po voprosu o torhovle liudmy, osobenno zhenshchynamy y detmy [Электронный ресурс]. — Rezhym dostupa: <http://www.refworld.org/cgi-bin/txis/vtx/rwmain/pendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=57d2a0c44>. — Zahl. s ekrana.
16. Kushnir O. Pidkhody do rozuminnia torhivli liudmy [Elektronnyi resurs] / O. Kushnir. — Rezhym dostupu: <http://goal-int.org/pidxodi-yak-do-rozuminnya-torgivli-lyudmi/>. — Nazva z ekrana.
17. Torhovlia liudmy v Rossyiskoi Federatsyy. Obzor y analiz tekushchei sytuatsyy po probleme (Yssledovanye vypolneno k.э.н. Е. V. Tiuriukanovoi sovmestno s Fondom «Nystytut ekonomyky horoda» dlia rabochei hruppy ahentstv OON y Mezhdunarodnoi orhanyzatsyy po myhratsyy (MOM) po problemam torhovly liudmy). — M., 2006. — S. 161.

18. Liudvik V. D. Orhanizatsiia povernennia postrazhdalykh vid torhivli liudmy z-za kordonu: pytannia pravovoho rehuliuвання ta pravorealizatsii: metod. rek. / V. D. Liudvik, O. O. Myslyva, L. A. Filianina. — Dnipro: Dnipropetr. derzh. un-t vnutr. sprav, 2017. — 71 s.
19. Niebytov A. A. Seksualna ekspluatatsiia v Ukraini: kryminalno-pravovyi ta kryminolohichniy analiz: monohrafiia / A. A. Niebytov. — Kyiv: Osvita Ukrainy, 2016. — 464 s.
20. Pohoretskyi M. Poshukovi oznaky ob'iektiv operatyvnoho poshuku: poniattia ta sutnist / M. Pohoretskyi, V. Shelomentsev // Visnyk Akademii upravlinnia MVS. — 2010. — № 4. — S. 114–122.
21. Podobnyi O. O. Znachennia operatyvnoho poshuku v operatyvno-rozshukovii diialnosti ta v dosudovomu rozsliduvanni / O. O. Podobnyi // Pivdenoukrainskyi pravnychi chasopys. — 2015. — № 3. — S. 172–174.
22. Pro protydiu torhivli liudmy [Elektronnyi resurs]: Zakon Ukrainy vid 20 veres. 2011 r. № 3739-VI (red. vid 9 hrud. 2015 r.). — Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua>. — Nazva z ekrana.
23. Natsionalna politsiia Ukrainy: [sait]. — Rezhym dostupu: <https://www.npu.gov.ua/about/struktura/struktura/dbzptl.html>. — Nazva z ekrana.
24. Hlobalnaia prohramma po borbe s torhovlei liudmy [Elektronnyi resurs]: sb. metod. posobyi po voprosam borby s torhovlei liudmy / Orhanyzatsiia Ob'edynennykh Natsyi. — Niu-Iork, 2008. — Rezhym dostupa: <https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/TIP-Toolkit-Russian.pdf>. — Zahl. s ekrana.
25. Bourgois P. In search of masculinity: violence, respect and sexuality among Puerto Rican crackdealers in East Harlem / P. Bourgois // British Journal of Criminology. — 1996. — R. 412–427.
26. Torhivlia liudmy: 90 % verbuvalnykiv pratsiuiut v Interneti [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <https://www.0362.ua/news/1871697>. — Nazva z ekrana.
27. Bieliakov R. H. Vzaiemodiia upravlinnia borotby z kiberzlochynnistiu MVS Ukrainy z inshymy pravookhoronnymy orhanamy: pytannia sohodennia / R. H. Bieliakov // Pravo i bezpeka. — 2014. — № 4 (55). — S. 85–88.
28. Povyshenye uholovnoi otvetstvennosti y preodolene vyizovov v oblasti uholovnoho presledovaniia torhovly liudmy [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupa: <https://www.state.gov/documents/organization/273873.pdf>. — Zahl. s ekrana.
29. Husak N. Ye. Vyjavlennia ditei, yaki postrazhdaly vid torhivli liudmy: dosvid Ukrainy / N. Ye. Husak, Yu. Ye. P'ietsko // Naukovi zapysky NaUKMA. — 2017. — T. 199. — S. 79–84.
30. Levchenko O. P. Taktycheskye osobennosti deiatelnosti operatyvno-rozysknykh podrazdeleniy v oblasti borby s torhovlei liudmy / O. P. Levchenko // Yuryst'-pravoved'. — 2009. — № 4 (35). — S. 57–58.
31. Protydiia torhivli liudmy v Ukraini: navch.-metod. posib. do spetskursu / [avt.-uporiad.: E. Mruchkovska, N. Pakhom'iuk, O. Kocherha; za zah. red. K. Levkivskoho ta in.]. — Kyiv: VAITE, 2017. — 88 s.
32. Oznaiomchi materialy dlia derzhav-chleniv YeS, asotsiiovanykh chleniv i derzhav — kandydativ na vstup [Elektronnyi resurs]: navch. posib. u sferi protydii torhivli liudmy dlia suddiv ta prokuroriv. — Rezhym dostupu: <https://www.osce.org/uk/ukraine/75880?download=true>. — Nazva z ekrana.
33. Gestel B. van, Verhoeven M. A. Verkennende voorstudie liquidaties. Den Haag: WODC, 2017 [Electronic resource]. — Access mode: <https://www.wodc.nl/onderzoeksdatabase/2624-verkennende-voorstudie-liquidaties.aspx>. — Title from the screen.
34. UNICEF Guidelines for the Protection of Children Victims of Trafficking in Southeast Europe [Nastanovy iz zakhystu ditei — zhertv torhivli liudmy u Pivdenno-Ckhidnii Yevropi].
35. Venedyktov V. S. Orhanizatsiia pidhotovky personalu z protydii torhivli liudmy / V. S. Venedyktov // Pravo i bezpeka. — 2005. — № 4/1. — S. 14–18.
36. Florida Department of Law Enforcement's Introduction to Human Trafficking Training [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.fdle.state.fl.us/Content/getdoc/4f807c48-755d-45b0-9210-995e8cfd87e/Introduction-to-Human-Trafficking.aspx>. — Title from the screen.
37. Obuchenye, sviazannoe s borboi s torhovlei liudmy: Hermaniya [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupa: <https://www.loc.gov/law/help/human-trafficking/germany.php>. — Zahl. s ekrana.
38. Sevruc V. H. Protydiia Natsionalnoi politsii Ukrainy zlochynam, sheho vchyniautsia orhanizovanymy hrupamy ta zlochynnymy orhanizatsiiamy, yaki sformovani na etnichnii osnovi. Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo. — 2017. — № 2 (252). — s.288–293.
39. Kryminolohiia: pidruchnyk / [O. M. Dzhuzha, Ya. Yu. Kondratiev, O. H. Kulyk ta in.]; za zah. red. O. M. Dzhuzhi. — Kyiv: Yurinkom Inter, 2002. — S. 114.